

Кожна людина має від природи позитивні можливості, вона здатна до різноманітних видів діяльності. Головне — в процесі діяльності, навчальної в тому числі, вміло розкрити, розвинути ці можливості.

Урахування перелічених вище принципів уможливить таку організацію самостійної роботи студентів з особливими потребами і навчального процесу загалом, яка забезпечить не тільки засвоєння необхідних знань, умінь і навичок, але й розвиток здібностей студентів. Не можна залишати поза увагою і той факт, що здібності, в тому числі й до самостійної роботи, як психічні особливості особистості, є досить консервативними утвореннями: їх розвиток відбувається повільно, потребує терпіння, чималих зусиль і узгоджених дій з боку викладача і студента.

Таким чином, розвиваючи здібності студентів із фізичними вадами у самостійній роботі, викладач повинен допомогти їм віднайти такі способи та прийоми навчальної діяльності, які б відповідали їхнім природним можливостям і тим самим полегшували процес засвоєння ними необхідних знань, умінь і навичок, а також розв'язання відповідних завдань.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Архангельский С.И.* Лекции по теории обучения в высшей школе. — М., 1974. — 369 с.
2. *Еникеев М.М.* Общая и социальная психология: Учебник для вузов. — М., 2000. — 624 с.
3. *Журавський В.С.* Вища освіта як фактор державотворення і культури в Україні. — К., 2003. — 416 с.
4. *Загальна психологія: Підручник для студентів вищ. навч. закл. / С.Д.Максименко, В.О.Зайчук, В.В.Клименко, В.О.Соловієнко; За заг. ред. акад. С.Д.Максименка.* — К., 2000. — 543 с.
5. *Кон И.С.* Психология самостоятельности // *Знание — сила.* — 1985. — № 7. — С.42-44.
6. *Краткий психологический словарь / Сост. Л.А.Карпенко; Под общ. ред. А.В.Петровского, М.Г. Ярошевского.* — М., 1985. — 431 с.
7. *Крутецкий В.А.* Проблема формирования и развития способностей // *Вопросы психологии.* — 1978.— № 2. — С. 5-12.
8. *Платонов К.К.* Психологический практикум. — М., 1980. — 325 с.

УДК 378.143

С.М. ТОМЧУК

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ ДО НАВЧАННЯ У ШКОЛІ

Изложен теоретический анализ проблем, связанных с адаптацией детей с особыми потребностями к обучению в школе, основанный на многочисленных исследованиях ученых-психологов и собственных исследованиях автора.

Цель исследования — совершенствование психологического сопровождения процесса адаптации личности к обучению в вузе.

The theoretical analysis of problems is expounded, which are connected with the adaptation of children with special needs to studying at school. The analysis is based on numerous explorations of scientists-psychologists and on the author's personal explorations. The aim of the exploration — to improve the psychological assisting process of personalities adaptation to studying in the University.

Проблема адаптації людей із особливими потребами до різних видів соціально-значущої діяльності — одна з найактуальніших. Важливого значення набувають наразі дослідження, пов'язані з адаптацією особистості до навчальної діяльності у початковій і вищій школах, адже це найбільш складні періоди життєдіяльності особистості в онтогенезі.

У численних психологічних дослідженнях наголошується на необхідності враховувати специфіку саме шкільної адаптації дітей із певними вадами. Так, наші попередні дослідження стверджують, що ігнорування проблем адаптації осіб, що мають деякі порушення, зумовлює труднощі їх подальшого життя та спілкування. Більшість таких молодих людей не в змозі в майбутньому обрати собі професію до вподоби, визначитись у життєвому просторі, для деяких з них проблемним є встановлення контакту з іншими тощо.

А.М. Нізова підкреслює, наприклад, що відхилення від норми здоров'я можуть зумовлювати серйозні адаптаційні проблеми в житті. Діти з наявними фізичними вадами (наприклад, інваліди з різним анамнезом, заїки, картаві, інші неповносправні) особливо легко травмуються. Некоректне поводження з ними призводить до глибокої життєвої трагедії [5, с. 54].

В.С. Мухіна акцентує увагу на “факторі місця”, тобто школи, в якій має адаптуватися дитина з вадами здоров'я. Цей фактор посилює проблеми всієї пізнавальної діяльності дітей і позначається на шкільній успішності, специфіці

їх міжособистісного спілкування. Поступово такі учні починають уникати спілкування, особливо з незнайомими для них людьми, відбувається певний невротичний розвиток особистості [4, с. 71].

Вади у здоров'ї стають істотною перешкодою при виборі професії, у навчанні, в особистому житті. Вони зумовлюють вторинні особистісні порушення, які ускладнюють життя — йдеться про невпевненість у собі, нерішучість, залежність від оточуючих тощо. Маленькі діти переживають свої недоліки епізодично, але в процесі дорослішання переживання набувають інших якостей, стають нестерпними, іноді навіть доходять думок про суїцид. Тому слід, на наш погляд, якомога раніше розпочинати виявлення подібних вад, проблем у дітей, робити аналіз їх причин і надавати учням кваліфіковану психологічну допомогу.

Фізіологи, розглядаючи проблему адаптації дітей молодшого шкільного віку, зазначають, що вчителю початкових класів із перших днів потрібно коректно виявити дітей, які представляють “контингент ризику”, тобто тих дітей, яким необхідна індивідуалізація процесу навчання та виховання. А тому важливо не зволікати, щоб не втратити момент своєчасного надання необхідної допомоги, не сподіватися на диво, оскільки труднощі ускладнюватимуться стійкою дезадаптацією особистості, втратою інтересу до школи, а порушення емоційного плану перетворюватимуться на стійку нервово-психічну патологію. До контингенту ризику автори відносять і дітей з вадами мовлення. Адаптація до школи в цих школярів відбувається зі значними ускладненнями, оскільки мовлення (важлива психічна функція) справляє провідний вплив на формування особистості, її мислення, відіграє вирішальну роль у регуляції поведінки та діяльності дітей на етапі адаптації.

За проведеним нами аналізом, різні вади можуть носити в дітей різнобічний характер і проявлятися як :

- неспроможність встановлювати контакт, спілкуватись;
- незрозумілість для інших;
- складнощі з виконанням значних фізичних навантажень, інтелектуальних завдань;
- проблеми, вади зі слухом та ін.

Д.Б. Єльконін наполягав на тому, що для розуміння сутності психологічної адаптації дітей молодшого шкільного віку є необхідним ретельний аналіз трьох ліній розвитку дитини. Перша лінія — формування довільності поведінки, друга — оволодіння еталонами та засобами пізнавальної діяльності; третя — перехід від егоцентризму до децентризму [1-2].

Провідним фактором становлення самооцінки дитини є участь у колективних формах спілкування. У молодших школярів відбувається прискорене становлення самооцінки та рівня самосвідомості порівняно зі здоровими однолітками, тобто має місце “парадокс невідповідності”. В дошкільному віці, наприклад, страхи мовлення з'являються через зайву фіксацію уваги рідних на мовленнєвій ваді дитини. В період адаптації до школи (6-8 років), коли дитина виступає в ролі учня та бере участь у формальних структурах спілкування, фіксація страхів мовлення визначається

вже самим школярем. До кінця періоду початкового навчання страхи мовлення розглядаються як “невроз очікування”.

Постійна тривожність через власне мовлення переходить у пригнічений стан, який ліквідується лише психологічними методами. Тривожність виявляється у почутті втоми, втраті інтересу до життя, у нестримних емоціях, плачі, думках про самогубство, у заниженій самооцінці.

Виявлено, що людина, в котрій наявним є певний дефект, нерідко комплексує, що ускладнює адаптацію. Проаналізувавши заздалегідь залежність між позитивною самооцінкою та соціально-психологічною адаптацією і виявивши високий рівень кореляції, ми дійшли висновку, що діяльність щодо організації повноцінної адаптації має передбачати вплив на суспільство загалом і, зокрема, на рідних.

Занедбана дитина відчуває себе невдахою, поганим учнем, ушкодженим. Ці почуття підвищують припустимий рівень тривожності у школяра, роблять його соціально боязким, знижують наявний рівень домагань. Труднощі навчання, які викликані недорозвитком, наприклад, фізичним, мовленнєвим, є частою причиною дезадаптації, різкого зниження мотивації навчання. Це негативно позначається на поведінці, а іноді призводить до вчинків навіть кримінального характеру. В літературі описано чимало варіантів поведінки дітей, що мають адаптаційні проблеми в молодшому шкільному віці: недовірливість, слабка інтуїція в міжособистісних стосунках, впертість, егоцентризм, відсутність почуття страху в ситуаціях підвищеного ризику, ігнорування норм культури поведінки, гіперчутливість до загрози. Неприйнятість у групі однолітків діє нищівно на дитину. Проте за умови компенсації негативних переживань позитивними, позитивного спілкування з іншими, значущими для дитини, людьми ймовірність дезадаптації знижується [3; 2].

У результаті досліджень, проведених нами, визначені особливості поведінкових реакцій молодших школярів, а саме: своєрідність психічних процесів виявляється в імпульсивності, дезорганізації діяльності через стресові стани (спостерігається у 78,1% випадків); коефіцієнт міжособистісного задоволення спілкуванням у класному колективі дорівнює 15,6 %, на відміну від дітей без відзначеної вади (67,8 %).

Однією з актуальних є проблема адаптації ліворуких дітей. У літературі зазначається, що ліворука дитина відрізняється тривалою впертістю, для неї характерні труднощі у вимові звуків. Така дитина легко підпадає під вплив ситуативних почуттів та настроїв. Вона плаксива, вередлива та схильна до гніву й люті. Складно опановує письмо та читання, які в першому класі можуть стати непереборюваними перешкодами.

Перевчання означає зміну специфічних якостей мозку (психіки). Це спричинює невротичні реакції у дітей: заїкання, писемний спазм, нервові тики. Змінюючи дитину, ламаючи психіку, комплексуючи, дорослі, батьки тим самим, власне, й організують необоротні наслідки негативного порядку в особистісному розвитку дитини.

А.М. Нізова відносить фактор переучування (дектастрес — стрес праворукого

середовища) до високоспецифічного психогенного фактора виникнення неврозів, заїкання у дітей. Ліворукість провокує тривожність, емоційну чутливість, призводить до виникнення таких форм поведінки, від яких страждатимуть люди, що оточують дитину (агресивність, конфліктність, замкнутість). Діти насамперед не розуміють витоків своїх страхів, образливості, крикливості. Ці стани можна пояснити наявністю загостреного внутрішнього конфлікту, відсутністю розуміння та підтримки з боку батьків. Діти стають неадапованими, ображаються “без реальних причин”, боляче сприймають будь-яке різке зауваження, прагнуть до уособлення.

З-поміж ліворуких дітей значний відсоток становлять діти з вадами усного та писемного мовлення, випадки заїкання. Для більшості з них характерні такі особливості розвитку: вади координації рухів руки, кисті, пальців; дефекти зорово-моторних інтеграцій; дефіцит зорово-просторового сприймання.

У дітей із вадами здоров'я можуть проявлятися афективні вади первинного або вторинного порядку. Вони проявляються в агресивності, імпульсивності, в почутті тривоги, гніву, невпевненості у собі. Існують такі типи афективних реакцій:

- 1) афективні негативні реакції, які виникають у малосприйнятному середовищі в школі (конфліктні однокласники, авторитарний учитель);
- 2) афективна незрілість дитини, що проявляється у нездатності встановити взаємини з однокласниками, в бажанні знову повернутися до дитячого садка;
- 3) пасивні реакції протесту. Вони виявляються у млявих дітей, яким потрібні примусові заходи та постійні стимули;
- 4) невідповідність дрібних рухів руки дитини його віку, що зумовлює несформованість просторових орієнтувань, які повинні бути визначеними до шести років.

Характерні для молодшого шкільного віку проблеми адаптації, що викладені вище, певною мірою проявляються й у студентів-першокурсників з особливими потребами. Багато проблем юнаків і дівчат закладені саме на початковому етапі входження їх у навчальну діяльність, тобто у початковій школі. Саме тому їх ґрунтовне експериментальне вивчення й аналіз сприятимуть удосконаленню психологічного супроводу процесу адаптації особистості до навчання у ВНЗ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ельконин Д.Б. Детская психология. — М.: Просвещение, 1982.
2. Ельконин Д.Б. Избранные психологические труды / Под ред. В.В. Давыдова, В.П. Зинченко. — М.: Педагогика, 1989.
3. Кравицова Е.Е. Психологические проблемы готовности детей к обучению в школе. — М.: Педагогика, 1991.
4. Мухина В.С. Детская психология / Под ред. Л.А. Венгера. — М.: Просвещение, 1987.
5. Низова А.М. Острые углы в воспитании. — М.: Знание, 1985.
6. Психологическое развитие младших школьников / Под ред. В.В. Давыдова. — М.: Педагогика, 1990.

УДК 376.3
ББК 74.3

Г.С. ПТУШКИН,
кандидат технических наук, доцент
Т.Н. ДЕГТЯРЕВА

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ СОПРОВОЖДЕНИЕ ЛИЦ С ОГРАНИЧЕНИЯМИ ПО СЛУХУ В СИСТЕМЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

О комплексном сопровождении инвалидов говорят и пишут достаточно. И не случайно, ибо за последние десять лет в нашем социуме произошли благоприятные сдвиги в решении этой проблемы. Это отразилось в принятых за эти годы нормативно-правовых документах, среди которых следует отметить, прежде всего — федеральные законы “О социальной защите инвалидов”, “Об образовании”, “Об основных гарантиях прав ребенка”.

В период трансформации социально-экономических отношений, несмотря на сложившиеся тяжелые последствия этих изменений, в России развивается система социально-педагогической поддержки лиц с ограниченными возможностями здоровья. Повсеместно создаются службы психолого-педагогического и медико-социального сопровождения. Обоснована концепция сопровождения ребенка в образовательном процессе, апробированы и определены методики и технологии сопровождения (Е.И. Казакова, А.П. Тряпицина, Л.К. Сидорова, А.В. Ульянова, Л.М. Шипицина, Л.П. Жуйкова), однако в основном все эти разработки относятся к детскому возрастному периоду и школьному обучению инвалидов. Что касается системы социально-психологической поддержки профессионального образования инвалидов, то эта проблема остается актуальной и на сегодняшний день. Два года (2001–2002) группа сотрудников выполняет научно-исследовательскую работу о научно-методических программах обеспечения профессиональным образованием лиц с ограниченными возможностями здоровья, заказчиком которой является Министерство образования РФ. Работая над этим проектом, мы пришли к выводу, что качество подготовки студентов с ограничениями здоровья, а значит, и дальнейшая их конкурентоспособность на рынке труда, невозможны без системы психолого-педагогического сопровождения. Закончив исследования по вопросу “Как в вузах Новосибирска осуществляется психолого-педагогическое сопровождение обучающихся инвалидов”, мы с грустью констатируем, что из 21 исследованного учебного заведения лишь только в двух (Новосибирский государственный университет, Институт социальной реабилитации